

7. Карасик В. И. Дискурсивная персонология / В. Карасик // Язык, коммуникация и социальная среда. Выпуск 7 / В. Карасик. – Воронеж: Вгу, 2007. – С. 78-86
8. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. – М., 1987. – 264с.
9. Наумов В. В. Идентификация личности. Изд.2-е, стереотипное / В. Наумов. – М.: КомКнига, 2007. – 240 с.
10. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К. Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320с.
11. Синельникова Л. Н. Дискурсивная личность как предмет и объект социолингвистики / Л. Синельникова // Лингвистика №3 (21), Ч. II, 2010. – С. 41-52.
12. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т. Шмелева // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С.88-98.
13. Ю. Щербак Відкриття. Драма на 2 дії / Ю. Щербак. – К: Мистецтво, 1976.– 72 с.

УДК 811.111'42

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТІВ РОБОТА/WORK В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Ірина Чернишенко
(*Кіровоград, Україна*)

У статті здійснено порівняльний аналіз змісту концептів РОБОТА/WORK в свідомості носіїв української та англійської мов, запропоновано опис моделі й способів вербалізації концептів на основі когнітивних ознак, що були виокремлені в результаті психолінгвістичного експерименту. Під час аналізу було визначено відмінні й спільні компоненти концептів, які фіксуються в національній мовній свідомості обох етносів.

Ключові слова: *концепт РОБОТА, концепт WORK, когнітивна ознака, структура, модель, мовна свідомість.*

В статті осуществлен сравнительный анализ содержания концептов РАБОТА/WORK в сознании носителей украинского и английского языков, подано описание модели и способов вербализации концепта на основе когнитивных признаков, выделенных в результате психолингвистического эксперимента. В ходе анализа определены отличительные и общие компоненты концептов, которые фиксируются в национальном языковом сознании двух этносов.

Ключевые слова: *концепт РАБОТА, концепт WORK, когнитивный признак, структура, модель, языковое сознание.*

The contrastive analysis of the content of concepts РОБОТА/FAMILY in the consciousness of Ukrainian and English speakers is fulfilled in the article. The description of the model and ways of verbalization of the concepts based on the cognitive signs, which were singled out during the psycholinguistic experiment, is proposed. As the results of the analysis the different and common components of the concepts fixed by the national language perception were defined.

Key words: *concept WORK, concept РОБОТА, cognitive sign, structure, model, language perception.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Одним із глобальних завдань когнітивного лінгвокультурологічного дослідження є вивчення категоризації світу й принципів вербалізації ментальних одиниць – концептів. Крім того, важливою задачею є вивчення функціонування концептів у свідомості носіїв різних мов, а також виявлення культурно значущої інформації й культурно ціннісних концептів певної мови.

У процесі життя конкретної сучасної людини мовна картина світу передчує концептуальній і формує її, тому що людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові. Саме в мові закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. З одного боку, умови життя людей, оточуючий їх матеріальний світ визначають їх свідомість і поведінку, що знаходить відображення в мові. З іншого боку – людина сприймає світ переважно через форми рідної мови, яка детермінує людські структури мислення й поведінки [3, с. 52].

Цінності є невід’ємною складовою мовної картини світу та структури мовної особистості. Світ можна описати як ієрархію вартостей. Але цю ієрархію треба встановити. З огляду на це в нашому дослідженні була змодельована система ціннісних концептів та їхні ментальні репрезентації на лексичному й фразеологічному матеріалі, що, в свою чергу, створило підґрунтя для контрастивного аналізу особливостей (сміслових, символічних, культурних) прототипних уявлень, властивих мовним картинам світу досліджуваних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурологічні дослідження й описи мовних картин світу активно проводяться на сучасному етапі як зарубіжними, так і вітчизняними лінгвістами (В.М. Телія, В.А. Маслова, В.В. Красних, О.С. Кубрякова, О.В. Кунін, Ю.С. Степанов, І.О. Голубовська, С.А. Жаботинська, О.О. Селіванова, Т.В. Радзієвська, А. Вежбицька, R.M. Keesing, G.Lakoff, R. Gackendoff та ін.).

Однак багато аспектів завдань залишається ще недослідженими. Серед них є порівняльне описання структури й особливостей вербалізації універсальних ціннісних концептів у різних національних мовах.

Якщо розглядати в якості суб’єкту – джерела асоціацій і зберігача інформації не одну людину, а певну групу людей або навіть націю в цілому, то можна говорити про наявність у масовій свідомості констант – ряду більш сталих концептів, “які існують постійно або, принаймні, дуже тривалий час” і які є “певним постійним принципом культури” [5, с. 84]. Концепти РОБОТА/WORK є такою константою для мовної свідомості носіїв обох досліджуваних мов, однак посідає вагомe місце у ціннісній ієрархії обох націй.

Мета статті – викласти основні результати дослідження концептів РОБОТА/WORK в українській та англійській мовах шляхом побудови їх моделі й описання їх структури на основі отриманих реакцій у процесі психолінгвістичних експериментів.

У дослідженні ми обрали методику семантико-когнітивного аналізу концептів, запропоновану й багаторазово випробовану Воронезькими дослідниками. Ця методика викладена в книзі “Когнитивная лингвистика” З.Д. Поповой та Й.А. Стерніна й в інших публікаціях авторів [4, с. 176-218].

У якості основних експериментальних методик були використані вільний, спрямований і рецептивний експерименти, експериментальне виявлення символіки.

Експериментальне дослідження здійснювалося в 2007 та 2009 роках серед населення України та Великої Британії. Українська вибірка становить 100 осіб, серед яких 36 чоловіків і 64 жінки. Серед опитаних – 54 особи у віці від 18 до 25 років; 27 осіб у віці від 26 до 45 років і 19 осіб у віці від 45 і більше. Англійська вибірка становить 100 осіб, серед яких 41 чоловік і 59 жінок. Серед опитаних – 38 осіб у віці від 18 до 25 років; 41 особа у віці від 26 до 45 років і 21 особа у віці від 45 і більше.

Концепт РОБОТА посідає важливе місце в ієрархії цінностей як української так і британської мовної спільноти, однак для українців ця цінність виявилася більш важливою. Під час експериментального виявлення ієрархії цінностей українська вибірка поставила цінність “цікава робота” на четверте місце, а британська вибірка – на одинадцяте місце серед 18 термінальних цінностей, запропонованих за методикою М. Рокича [2]. Результати експерименту представлені у діаграмі (Рис. 1).

Під час вільного, спрямованого і рецептивного психолінгвістичних експериментів на стимул РОБОТА було отримано 785 реакцій від українців. Ці реакції є способами вербалізації досліджуваного концепту у мові. Фразеологічний фонд, що вербалізує даний концепт, також було враховано. Одна паремія враховувалася як одна реакція. Ми згрупували усі реакції у 78 когнітивних ознак концепту РОБОТА й розподілили їх за частотністю вербалізації у відповідні частини польової структури концепту – ядро, ближня периферія, дальня периферія та крайня периферія.

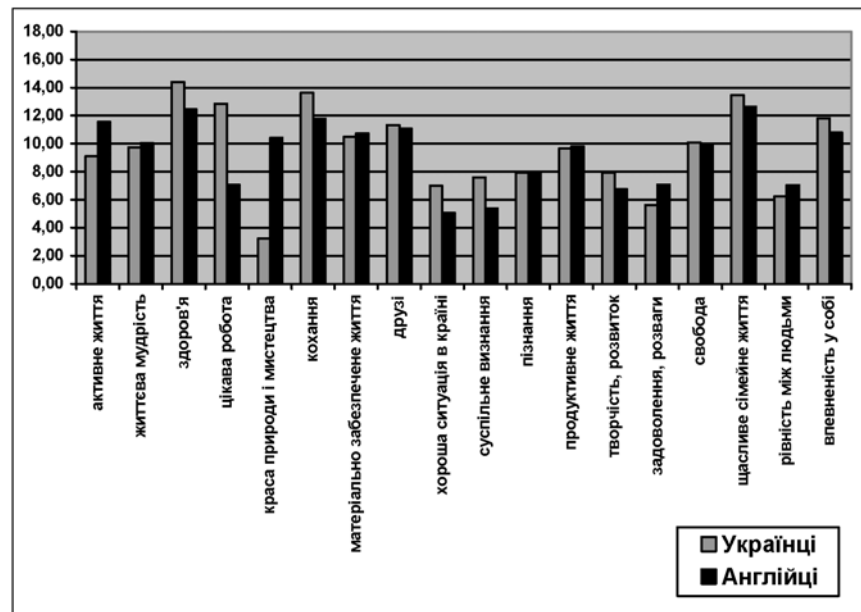

Рис. 1. Термінальні цінності українців та англійців. На осі абсцис (X) – перелік 18 термінальних цінностей методики М. Рокича. На осі ординат (Y) – середнє вагове значення кожної цінності у вибірці.

На стимул WORK від британських респондентів було отримано 457 реакцій (враховуючи паремії), які було згруповано у 95 когнітивних ознак концепту WORK в англійській мові. Як бачимо, у свідомості британської мовної особистості досліджуваній концепт фіксується значно більшою кількістю когнітивних ознак, хоча кількість реакцій на стимул “work” була меншою у британських респондентів. На нашу думку, це пояснюється тим, що англійці вважають цей концепт менш важливим у ціннісній ієрархії.

На основі виокремлених реакцій була змодельована модель концепту в кожній з порівнюваних мов. Модель концепту включає описання образного змісту концепту, інформаційного змісту концепту, інтерпретаційного поля з оціночною зоною, енциклопедичною зоною, утилітарною зоною, пареміологічною зоною. Обсяг статті не дозволяє докладно описати усю модель концепту, тому викладемо основні результати аналізу.

Ядро досліджуваного концепту в двох мовах утворюють наступні когнітивні ознаки (див.: Табл. 1). У таблиці представлені найбільш яскраві когнітивні ознаки та кількість реакцій, які були вербалізовані під час експерименту.

Таблиця 1

Словесне описання ядра концептів РОБОТА/WORK в українській та англійській мовах

<i>Українська мова</i>	<i>Англійська мова</i>
<u>Ядро</u>	<u>Ядро</u>
Робота – це спосіб заробляння грошей 80	Work is the way to earn money /Робота – це спосіб заробляння грошей 39
Робота приносить задоволення 34	Without work and strengths one cannot achieve any results/Без роботи та зусиль не досягнеш результату 23
Без роботи та зусиль не досягнеш результату 31	Work is a kind of human's activity/Робота – це вид діяльності людини 17
Робота – це вид діяльності людини 25	One who does not work, does not eat/Хто не працює, той не їсть 14
Робота – це самовираження та самореалізація людини 23	Work is hard/Робота важка 15
Робота притаманна людині 18	Work is unpleasant/Робота неприємна 13
Навчання – це праця 18	Work takes a lot of time/Робота забирає багато часу 13
Робота – це труд 17	Work brings pleasure /Робота приносить задоволення 12
Робота вимагає відповідальності 17	One must fulfill work well/Роботу необхідно виконувати добре 11
Робота необхідна людині 15	Idleness spoils the person/Лінощі псуують людину 10
Робота – це обов'язок 14	Work is making efforts/Робота – це докладання зусиль 9
Робота – це досягнення результату 14	Work teaches/Робота навчає 8
Робота буває важка 13	Work must be done at ones/Роботу треба робити відразу 8
Робота – це застосування фізичних і душевних сил 12	Studying is a job/Навчання – це робота 8
Робота – це прояв творчості особистості 12	Work is the place where people work/Робота – це місце працевлаштування 8
Робота вимагає наполегливості 11	
Символом роботи є знаряддя праці 11	

У ядро концепту ми віднесли когнітивні ознаки, які мають яскравість вираження не менше 8 реакцій респондентів. В українській та англійській мовах

ядро концепту складається майже з однакової кількості ознак (17 та 16 когнітивних ознак відповідно). В обох мовах найяскравішою ознакою концептів РОБОТА та WORK виявилася наступна: *“Робота – це спосіб заробляння грошей”* (80 реакції в українській мові та 39 реакцій в англійській).

Спільними в обох мовах є наступні когнітивні ознаки, що увійшли в ядро порівнювальних концептів: *“Робота приносить задоволення”* (34 реакції в українській, 12 реакцій в англійській мові); *“Без роботи та зусиль не досягнеш результату”* (31 реакція в українській та 23 реакції в англійській мові); *“Робота – це вид діяльності людини”* (25 реакцій в українській та 17 реакцій в англійській мові); *“Навчання – це праця”* (18 реакцій в українській та 8 реакцій в англійській мові); *“Робота буває важка”* (13 реакцій в українській та 15 реакцій в англійській мові).

Усі інші ознаки ядра концептів не співпадають та досить сильно різняться в двох лінгвосвідомостях. Так, українці виділили ядерними наступні когнітивні ознаки концепту РОБОТА: *“Робота – це самовираження та самореалізація людини”* (23 реакції), *“Робота притаманна людині”* (18 реакцій), *“Робота – це труд”* (17 реакцій), *“Робота вимагає відповідальності”* (17 реакцій), *“Робота необхідна людині”* (15 реакцій), *“Робота – це обов’язок”* (14 реакцій), *“Робота – це досягнення результату”* (14 реакцій), *“Робота – це застосування фізичних і душевних сил”* (12 реакцій), *“Робота – це прояв творчості особистості”* (12 реакцій), *“Робота вимагає наполегливості”* (11 реакцій), *“Символом роботи є знаряддя праці”* (11 реакцій). Британці також виділили ці ознаки, але із значно меншою яскравістю. Вони увійшли в ближню й дальню периферію концепту WORK.

Наступні когнітивні ознаки увійшли у ядро концепту в англійській мові, однак увійшли в інші зони в українській: *“One who does not work, does not eat/Хто не працює, той не їсть”* (14 реакцій), *“Work is unpleasant/Робота неприємна”* (13 реакцій), *“Work takes a lot of time/Робота забирає багато часу”* (13 реакцій), *“One must fulfill work well/Роботу необхідно виконувати добре”* (11 реакцій), *“Idleness spoils the person/Лінощі псують людину”* (10 реакцій), *“Work is making efforts/Робота – це докладання зусиль”* (9 реакцій), *“Work teaches/Робота навчає”* (8 реакцій), *“Work must be done at ones/Роботу треба робити відразу”* (8 реакцій), *“Work is the place where people work/Робота – це місце працевлаштування”* (8 реакцій).

У результаті експерименту нами були виявлені ознаки, які фіксувалися лише представниками однієї лінгвосвідомості. Серед ознак, які були зафіксовані лише українцями є наступні: *“Робота вимагає наполегливості”* (11 реакцій), *“Працювати можна на землі”* (10 реакцій), *“Робота приносить людині визнання”* (9 реакцій), *“Працювати можна на когось”* (7 реакцій), *“Робота – це спосіб досягнення успіху”* (7 реакцій), *“Робота дає людині відчуття стабільності”* (5 реакцій), *“Робота вимагає зосередженості”* (5 реакцій), *“Для роботи повинні бути створені умови”* (3 реакції), *“Людина, яка працює, завжди прогледується і досягне успіху”* (3 реакції), *“Робота дає людині незалежність”* (2 реакції), *“Робота вимагає взаєморозуміння”* (2 реакції), *“Робота сприяє гармонії життя”* (2 реакції), *“Робота сприяє здоров’ю”* (1 реакція), *“Хто лінився, той добра не наживе”* (1 реакція). Усі ці реакції виділяються у британців у складі значення інших ознак. Однак, слід зазначити, що у більшості ці ознаки фіксують позитивне ставлення українців до роботи та її важливість для досягнення успіху, щастя та гармонії у житті взагалі.

Значно більше було зафіксовано ознак концепту WORK, які не фіксувалися

українцями: “*One should fulfill work well*” (11 реакцій), “*Work is the place where people work*” (8 реакцій), “*It is better not to work at all than to work badly*” (4 реакції), “*If you want the work to be done, do it yourself*” (4 реакції), “*Work is an influence*” (3 реакції), “*Idle people pretend that they work more than others*” (3 реакції), “*The more people help you the less work they do*” (2 реакції), “*Never do work by halves*” (4 реакції), “*A good worker need not be spurred*” (2 реакції), “*Work is the capital*” (2 реакції), “*A workman is known by his work*” (2 реакції), “*Work brings happiness to a person*” (2 реакції), “*Work is overcoming the difficulties*” (1 реакція), “*There may be too much work*” (1 реакція), “*Work is important*” (1 реакція), “*One cannot be honest at work*” (1 реакція), “*Work must be sustainable*” (1 реакція), “*Work depends upon the government*” (1 реакція), “*One can work at home*” (1 реакція), “*Work can be changed*” (1 реакція), “*Work prevents relaxation*” (1 реакція), “*The busiest people have the most leisure*” (1 реакція), “*A hired person will never overwork*” (1 реакція), “*While playing children learn to work*” (1 реакція), “*Every trade has its tricks*” (1 реакція), “*Any work is noble*” (1 реакція), “*A dull work is a curse*” (1 реакція), “*There is a break for rest during work*” (1 реакція), “*One does not pay for pleasure*” (1 реакція).

Усі ці ознаки безперечно знайомі українським мовцям, але вони не були зафіксовані під час експерименту, оскільки входять у крайню периферію, обсяг якої є дуже широким і не може бути фіксований до кінця. Відсутність фіксації цих ознак означає, що вони не є такими ж важливими і яскравими для свідомості української мовної особистості, якими вони є для британської.

Цікавим для спостереження є аналіз символізації концептів РОБОТА та WORK в обох мовах. Символи входять до образного змісту концепту і є фіксацією багатьох ознак в одному образі. Кожен із символів можна аналізувати окремо, виділяючи з них додаткові когнітивні ознаки.

Найяскравішим символом роботи для українських респондентів виявилися *знаряддя праці* (11 реакцій). В англійській мові такий символ не виявлено. Яскравими для українців виявилися символи роботи – *серп і молот* (10 реакцій), *бджола* (3 реакції), *кінь* (2 реакції), *осел* (2 реакції), *білка у колесі* (1 реакція), *віл* (1 реакція), *мураха* (1 реакція), які взагалі не фіксується британцями. В англійській мові не була зафіксована жодна реакція символізації роботи з тваринами. Натомість британці символізують роботу з наступними предметами та явищами дійсності: *underground* (2 реакції), *glasses* (1 реакція), *diary* (1 реакція), *factory* (1 реакція), *boss* (1 реакція). Отже, британці символізують роботу предметами та явищами, які безпосередньо пов'язані з нею і не мають метафоричного відтінку. Спільних для обох мов символів роботи не було виявлено, що ще раз підтверджує дещо різне сприйняття та усвідомлення даного поняття, а отже і пояснює дещо різне наповнення відповідних концептів у мовах.

Після аналізу ядра концептів РОБОТА та WORK у лінгвосвідомості українців і британців можна сформулювати спільне значення ключового слова концептів, яке фіксується усіма членами обох мовних спільнот: “*робота – це вид діяльності людини, спосіб заробляння грошей, який вимагає певних зусиль, є важким, але може приносити задоволення*”.

Значно вужчим є визначення, які фіксуються тлумачними словниками обох мов. Longman Dictionary of Contemporary English визначає слово “work” таким чином: дієслово – “1) *do a job you are paid for; to do the activities and duties that are part of your job*; 2) *to do an activity which needs time and effort*; 3) *to try continuously and patiently to achieve a particular thing*; 4) *to study a subject by reading books*,

doing exercises etc; 5) to produce results/ be successful" та інші [6, с. 1650]. Іменник "work" визначається наступним чином: "1) *a job you are paid to do or an activity that you do regularly to earn money; 2) a place where you do your job, which is not your home; 3) the duties and activities that are part of your job; 4) something that you produce as a result of doing your job or doing an activity; 5) the act of doing something that needs to be done or that you want to do, or the time and effort needed to do*" та інші [там само]. Слово "job" наступним чином: "1) *the regular paid work that you do for an employer; 2) something that you have to do which involves working or making an effort; 3) duty*" та інші [6, с. 760]. Великий тлумачний словник української мови пропонує наступне визначення слова "робота": "1. Дія за значенням *робити*; 2. Числь виконання чого-небудь, чийсь труд; 3. Та чи інша діяльність щодо виготовлення, створення, обробки чого-небудь; 4. Місце, де відбувається така діяльність; 5. Коло занять, обов'язків, те, чим зайнятий хто-небудь, справа, діло; 5. Праця, заняття, служба на якомусь підприємстві, в якійсь установі; як засіб існування, джерело заробітку" [1, с. 1037]. Слово "праця" має наступне тлумачення: "1. Діяльність людини; сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії та мають своїм призначенням створення матеріальних і духовних цінностей; труд; 2. Трудовий процес, робота, на яку витрачається багато сил; 3. Трудовий процес певного фахівця, вид діяльності; 4. Певний вид оплачуваної трудової діяльності, робота, служба за наймом як засіб існування, джерело заробітку; 5. Зусилля, напруження; 6. Матеріалізований результат якоїсь роботи" [1, с. 919]. В даному випадку словники фіксують основні когнітивні ознаки концептів РОБОТА та WORK. Оцінні та емотивні ознаки не фіксуються взагалі, хоча вони входять у ядро досліджуваних концептів. Отже ядро концептів є значно ширшим у свідомості мовців обох лінгвокультур.

Концепт РОБОТА в українській концептосфері виступає як переважно позитивний. Позитивна оцінка в структурі концепту характерна для 45,5% когнітивних ознак, негативна оцінка – для 21,7%, неоцінні ознаки складають 32,8% від загальної кількості ознак.

Концепт WORK в британській концептосфері виступає як нейтральний. Позитивна оцінка в структурі концепту характерна для 28,7% когнітивних ознак, негативна оцінка – для 29,4%, неоцінні ознаки складають 41,9% від загальної кількості ознак.

У результаті аналізу можна сформулювати наступні **висновки**.

Мовну особистість взагалі можна співвідносити із загальнолюською культурою, тоді як національну мовну особистість слід співвідносити з культурою національною. Універсальні ціннісні концепти різняться в своїй вербалізації й наповненні за кількістю та яскравістю когнітивних ознак, за їхнім розташуванням у польовій структурі концептів.

Вивчення вербалізованих у мові концептів допомагає виявити особливості світосприйняття народу, представити концептуальну й національну картину світу.

Існує національно-культурна специфіка вербальної та невербальної поведінки представників різних культурно-мовних спільнот, яка виявляється насамперед в особливій системній комбінаториці елементів досвіду, які можуть повторюватися у багатьох культурах.

Мовна символіка – це вираження за допомогою засобів ідіоетнічної мови ідей, понять, почуттів тощо, які мають особливе (символічне) значення для культури певного етносу. Національно-культурна символіка тісно пов'язана з

національно-культурними стереотипами, які впливають на менталітет та комунікативну поведінку носіїв різних мов і культур.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей вербалізацій найголовніших концептів української та англійської мов у художній літературі та вивчення шляхів формування мовної особистості на основі концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови [уклад. голов. ред. В.Т. Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Леонтьев Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д.А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – 1998. – № 1. – С. 35-47.
3. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. Пособие / В.А. Маслова. – 2-е изд. – Мн.: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
4. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314с.
5. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – Bungay, Suffolk: Longman Group Ltd 1995. – 1668 p.

УДК 811.111'06

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІН» І «НОМЕН» (на матеріалі англійських іхтіонімів)

Наталія Швець
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті розглянуто проблему співвідношення понять «термін» та «номен» на матеріалі терміносистеми іхтіонімів. Пояснено місце національних назв риб у цій терміносистемі та наведено основні критерії найменування англійських іхтіонімів.

Ключові слова: термін, номен, номенклатура, англійські іхтіоніми.

В статье рассматривается проблема соотношения понятий «термин» и «номен» на материале терминотомии ихтионимов. Объясняется место национальных названий рыб в этой терминотомии и приводятся основные критерии наименования английских ихтионимов.

Ключевые слова: термин, номен, номенклатура, английские ихтионимы.

The article deals with the problem of correlation of the notions “term” and “nomen” based on the terminological system of ichthyonyms. The place of national fish names in this terminological system is explained, and the main criteria of the English ichthyonyms denomination are given.

Key words: term, nomen, nomenclature, English ichthyonyms.